

VEKÎ'

bâr'ının tek eser zannedilmiş olmasından kaynaklanmıştır. İbnü'n-Nedîm'in *Ah̄bârü'l-kuḍât ve târihihim ve aḥkâmihim* ve *Kitâbü'l-Ġurer* (mine'l-aḥbâr) adlarıyla iki eser zikretmesi, İbn Hacer el-Askalânî'nin *el-İṣābe fi temyîzi's-ṣaḥâbe* (I, 225; III, 553), *Fethu'l-bârî* (IX, 171; XIII, 49) ve *Lisânü'l-Mizân* (I, 426) gibi eserlerinde, Süyûtî'nin *el-Câmi'u's-ṣaḡîr*'inde (I, 45; III, 382) Vekî'in *el-Ġurer mine'l-aḥbâr*'ından nakledilen hadislerin *Ah̄bârü'l-kuḍât*'ta bulunmaması bu ikisinin aynı eser olmadığını göstermektedir (ayrıca bk. **AHBÂRÜ'L-KUDÂT**). **2. Kitâbü 'Ade-di âyi'l-Kur'an ve'l-iḥtilâf fihi**. Kendisinden Kur'an âyetlerinin sayısı hakkında bir eser yazması istenen Ebû Bekir İbn Mücâhid'in Vekî'in bu konudaki eserinin yeterli olduğunu söylemesi (Hatîb, V, 236) günümüze ulaşmayan bu esere ilim çevrelerinde verilen değeri göstermektedir. **3. Kitâbü'l-Ṭarîḫ** (en-Nevâhi). Şehirlerin tarihi ve ulaşım yollarından bahseden tamamlanmamış bir eserdir. Sezgin, Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd*'ında Vekî'den yapılan iktibasların (I, 70-125) muhtemelen bu esere ait olduğunu belirtmektedir (GAS, XV/2, s. 361). **4. Kitâbü's-Şerîf**. İbn Kuteybe'nin *el-Ma'ârifî* türünde bir eser olup öğrencisi Mes'ûdî bunu *Mürûcü'z-zehab*'in kaynakları arasında saymaktadır. Vekî'in kaynaklarda ayrıca *Nevâdirü'l-aḥbâr* (İbn Hacer, *el-İṣābe*, V, 704; Sezgin, *el-Ġurer mine'l-aḥbâr*'la aynı eser olarak kaydedilmiştir; bk. GAS, I, 376), *el-Envâc*, *el-Müsâfir*, *el-Mekâyîl ve'l-mevâzin*, *et-Taşarruf* (eş-Şarf) ve'n-naḫd ve's-sikke, *el-Baḥs*, *er-Remy* ve'n-nidâl adlı kitapları zikredilmektedir. Hatîb el-Bağdâdî biyografisinde şiir de yazmış olan Vekî'e ait iki beyit nakletmektedir. Vekî'in bilgi birikimi, aynı zamanda Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin *Kitâbü'l-Eġânî*'sinde olduğu gibi öğrencilerinin eserlerinde kendisinden duydukları pek çok rivayete yer vermeleri suretiyle de günümüze intikal etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Vekî, *Ah̄bârü'l-kuḍât*, I, 8, 10, 13, 48-49, 70-77, 95, 130, 142, 261, 283-286, 312-374; II, 88-123, 189-389; III, 36-129, 149-175, 197-198, 287, 322-326; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 127; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, I, 7, 15, 72, 81, 83, 85-89; V, 236-237; VI, 25, 30; VIII, 330; XI, 64-65; Muhammed b. Abdülmelik el-Hemedânî, *Tekmiletü Târîhi'l-Taberî* (Taberî, *Târîh* [Ebü'l-Fazl], XI içinde), s. 193; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), IV, 11; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam* (Atâ), XIII, 186-187; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 17, 115; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 104, 107; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIV, 237; İbnü'l-Cezerî, *Ġayetü'n-Nihâ-*

ye, II, 137; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 426; V, 156-157; a.m.f., *el-İṣābe*, I, 225; III, 553; V, 704; a.m.f., *Fethu'l-bârî* (Hatîb), IX, 171; XIII, 49; Süyûtî, *el-Câmi'u's-ṣaḡîr* (Münâvî, *Feyzü'l-kadîr* içinde), I, 45; III, 382; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 25; Sezgin, GAS, I, 376; VII, 351; XV/2, s. 360-361; Muhammed b. Sâmil es-Sülemî, *Menhecü kitâbeti'l-târîhi'l-İslâmî*, Riyad 1406/1986, s. 379-383; M. Khalid Masud, "A Study of Waki's (d. 306/917) Akhbâr al-Quḍât", *The Law Applied: Contextualizing the Islamic Shari'a: A Volume in Honor of Frank E. Vogel* (ed. P. Bearman v.dğr.), London 2008, s. 116-127; A. K. Reinhart, "Waki", *EP* (İng.), XI, 101.

ŞÜKRÜ ÖZEN

VEKÎ' b. CERRÂH

(وكيع بن الجراح)

Ebû Süfyân Vekî' b. el-Cerrâh
b. Melîh er-Ruâsî
(ö. 197/812)

Muhaddis ve fakih.

128 veya 129 (746-747) yılında doğdu. Aslen Nişâburlu yahut Semerkant'ın Buhara tarafında yer alan Soğd asıllı olduğuna dair kayıtlar varsa da (Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 496-497) bu yanlış bilgi muhtemelen babasının Soğd'da doğduğunu zikretmesinden (Zehebî, IX, 168) kaynaklanmıştır; zira Ruâsî (Ruvâsî) nisbesi onun Arap asıllı ve Benî Ruâs'a mensup olduğunu göstermektedir (Sem'ânî, VI, 174). Babası Küfe'de beytülmâl görevlisidi; anesi tarafından kendisine büyük bir miras kalmıştır. Vekî' babasının yanı sıra İsmâil b. Ebû Hâlid, Eymen b. Nâbil, İkrime b. Ammâr, Hişâm b. Urve, A'meş, İbn Ebû Leylâ, İbn Cüreyc, Evzâî, Mâlik b. Enes, Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. Haccâc ve Hammâd b. Seleme gibi şahsiyetlerden rivayette bulundu. Kendisinden de oğulları Süfyân, Melîh, İbrâhim ve Ubeyd ile hocası Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. Mübarek, Abdurrahman b. Mehdî, Ahmed b. Hanbel, Ali b. Medîni, Yahyâ b. Maîn, Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, İbn Sa'd, Ebû Bekir ve Ebü'l-Hasan İbn Ebû Şeybe, Halîfe b. Hayyât, Sahnûn ve diğerleri hadis rivayet etti. Hadise ilgisi çok erken yaşlarda başlayan Vekî' 145'te (762) A'meş'ten hadis öğrendi. Bu durum, hadis usulünde bir çocuğun kaç yaşında hadis dinlemeye başlayabileceği konusunda örnek gösterildi (Hatîb, *el-Kifâye*, s. 54). Otuz üç yaşında hadis nakletmeye başladı. Onun ilim hayatında Süfyân es-Sevrî'nin ayrı bir yeri vardı. Vekî' Mekke, Medine, Bağdat, Enbâr, Vâsıt, Abadan, Musul, Dimaşk, Misis (Massîsa), Tarsus, Kudüs ve Mısır'a yaptı-

ğı ilim yolculukları sayesinde birçok tariketten rivayette bulunma imkânı elde etti.

Asrının en fakihî, hadiste müminlerin emîri ve zamanının Evzâî'si gibi niteliklerle anılan Vekî' sorgulanmaya gerek duyulmayacak güvenilir imamlar arasında zikredildi (a.g.e., s. 87). Çok güçlü bir hâfizaya sahipti. Süfyân es-Sevrî'nin vefatından sonra onun yerine geçti. Ehl-i hadîs ile ehl-i re'y arasında hararetli tartışmaların yapıldığı bir dönemde Küfe'de yaşayan Vekî'in hadisçi olmakla birlikte re'y düşmanı bir tutum benimsemediği görülür. Ebû Hanîfe'ye karşı şiddetli muhalefetiyle bilinen Süfyân es-Sevrî'nin en gözde talebesiydi. Buna rağmen Ebû Hanîfe'den rivayette bulundu, onun görüşleriyle fetva verdi (İbn Ebû Şeybe, II, 30, 36, 322, 371; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 501), ayrıca Züfer ve Ebû Yûsuf'un derslerine katıldı. Vekî'in, fikhü'l-hadîse ve fukahânın rivayet ettiği hadislerle akranlarına nisbetle daha fazla ihtimam göstermesinde Ebû Hanîfe ve taraftarlarıyla olan münasebetinin rolü vardır.

Vekî'in Râfîzî veya Şîî olduğuna dair kayıtlar (İbn Kuteybe, s. 624; Şehristânî, I, 222-223), erken dönem Küfeli hadisçilerin Hz. Ali'yi Hz. Osman'dan üstün saymaları anlamında olup bu durumun ve Şîa'ya hafif meylinin rivayetlerine zarar veremeyeceği kabul edilmiştir. Onun halku'l-Kur'an vb. konularda Mu'tezile'ye ve diğer bid'at fırkalarına karşı şiddetli bir tutum sergilemesi ve Allah'ın sıfatlarına ilişkin rivayetler hakkında yorum yapmamayı tercih etmesi de bu kanaati desteklemektedir. Vekî' siyasî otoriteye karşı da mesafeli davranırdı. Nitekim Hârûnürreşîd tarafından Bağdat'a getirilip kendisine kadılık teklif edilmesine rağmen bu teklifi kabul etmedi; ayrıca görevi kabul eden yakın dostu Hafs b. Gıyâs'la ilgisini kesti. Halife Emîn de Vekî'i devlet işlerinde görevlendirmek üzere Bağdat'a davet ettiyse de kendisine bir görev kabul ettiremedi.

Vekî' b. Cerrâh 184 (800) yılında Mekke'de bir rivayeti yüzünden zor durumda kaldı. Hz. Peygamber'in, vefatından hemen sonra defnedilmediği için naaşında birtakım değişikliklerin görüldüğüne dair olan bu rivayet halkın tepkisine yol açtı; Vali Muhammed b. Abdullah b. Saîd'e şikâyet edildi. Vali onu yakalatıp idam edilmesine karar verdiyse de Süfyân b. Uyeyne'nin araya girmesiyle bundan vazgeçti. Bu sırada hac için Mekke'de bulunan Hârûnürreşîd durumu öğrenince Süfyân b.

Uyeyne'ye ve aşırı Mürcî olarak bilinen âlimlerden Abdülmecîd b. Abdülazîz b. Ebû Revvâd'a danıştı. Abdülmecîd'in Vekî'in öldürülmesine dair fetva vermesine rağmen Süfyân'ın ricası üzerine onu affetti ve Mekke'den çıkarılmasına karar verdi. Medine'ye doğru yola çıkan Vekî, Saîd b. Mansûr'dan aldığı bir mektuptan Medineliler'in de durumdan haberdar olduklarını öğrenince yolunu değiştirip Rebeze üzerinden Kûfe'ye ulaştı (Fesevî, I, 175-176; Zehebî, IX, 160).

Vekî b. Cerrâh 196'da (812) hacca gittikten sonra memleketine dönerken Kûfe ile Mekke arasındaki Feyd'de vefat etti (10 Muharrem 197 / 21 Eylül 812). Onun, ilmi nâfile ibadete tercih ettiği anlaşılmalıdır. Nitekim bir sözünde, "Allah'a hadisten daha faziletli bir şeyle ibadet edilmiştir" derken bir başka sözünde, "Hadisin nâfile namazdan daha faziletli olduğunu bilmeseydim hadis rivayet etmezdim" demiştir (Hatîb, *Şerefü aşhâbi'l-hadis*, s. 82, 84). Vekî'in sabah namazından sonra güneş yükselinceye kadar mescidde hadis okuttuğu, ardından evinde öğle namazına kadar dinlendiği, öğle ile ikinci arasında çobanlara ve hizmetçilere Kur'an öğrettiği, ikinci namazını mescidde kılıp burada Kur'an dersi verdiği, akşama doğru bir süre Allah'ı zikredip evine döndüğü, her gün oruç tuttuğu için iftardan sonra uyuyuncaya kadar ibadet ettiği, namazların arasında dinlenirken nebîz içtiği nakledilmektedir (Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 501-502). Zehebî, Resûl-i Ekrem'in tavsiyesine uymadığı gerekçesiyle onun her gün oruç tutmasını, ayrıca nebîz içmesini yadırgamaktadır (*A'lâmü'n-nübelâ*², IX, 143-144).

Eserleri. 1. *Kitâbü'z-Zühed*. Güzel ah-lâk ve âdâba dair 539 rivayetten oluşan eserde 200 merfû, 193 mevkuf, 132 mak-tû' ve 14 İsrâîliyat nevinden haber yer almaktadır (neşredenin girişi, I, 160-162). Abdurrahman Abdülcebâr el-Ferîvâî eseri el-Câmiatü'l-İslâmiyye'de (Medine) yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlamış (Medine 1984; Riyad 1994), Ali Pekcan da kitabı *Hayatı Allah'a Adamak* başlığıyla Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 2010). 2. *Cüz' fi'l-hadis. Nüşatü Vekî' ani'l-A'meş* adıyla da bilinmektedir (nşr. Abdurrahman Abdülcebâr el-Ferîvâî, Küveyt 1406). Ahmet Yüksel eser üzerine yüksek lisans çalışması yapmıştır (1985, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). Vekî b. Cerrâh'a *Kitâbü't-Tefsîr* (İbnü'n-Nedîm, s. 53; Taşkoprızâde, II, 77, 581, 590), *Kitâ-*

bü's-Sünen (*el-Müsned, el-Muşannef*) (İbn Hayr, s. 126) ve *Fezâ'ilü's-şahâbe* (Zehebî, IX, 154) adlı eserler de nisbet edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Vekî b. Cerrâh, *Kitâbü'z-Zühed* (nşr. Abdurrahman Abdülcebâr el-Ferîvâî), Medine 1984, neşredenin girişi, I, 11-162; İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1409/1989, II, 30, 36, 322, 371; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Koçyiğit), II, 208; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VIII, 179; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 384, 624; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, I, 175-176; Râm-hürmüzi, *el-Muhaddişü'l-fâsil* (nşr. M. Accâc el-Hatîb), Beyrut 1404/1984, s. 613; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (nşr. İbrâhim Ramazan), Beyrut 1417/1997, s. 53; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 496-512; a.m.f., *el-Kifâye* (nşr. Ebû Abdullah es-Sevratî – İbrâhim Hamdî el-Medenî), Medine, ts. (el-Mektebetü'l-ilmîyye), s. 54, 87; a.m.f., *Şerefü aşhâbi'l-hadis* (nşr. M. Saîd Hatiboğlu), Ankara 1991, s. 82, 84; Şehristânî, *el-Milel* (nşr. Abdülemîr Ali Mühennâ – Ali Hasan Fâûr), Beyrut 1993, I, 222-223; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VI, 174; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 126; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*², IX, 140-169; Bedreddin el-Aynî, *Megâni'l-aşyâr fi şerhi esâmî ricâli Me'âni'l-âşâr* (nşr. M. Hasan M. Hasan İsmâil), Beyrut 1427/2006, I, 331; Taşkoprızâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 77, 215, 242, 253-254, 581, 590.

MEHMET EMİN ÖZAFŞAR

VEKİL

(bk. VEKÂLET).

VEKİL

(الوكيل)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "işinin görülmesini başkasına havale etmek" anlamındaki **vekil** (**vükûl**) kökünden türeyen **vekil** "işin havale edildiği kimse" demektir. Terim olarak "bütün yaratıkların işlerinin görülmesinde güvenilip dayanılan, bu konuda tam yeterli olan varlık" mânasına gelir. Vekil on dört âyette zât-ı ilâhiyyeyi nitelendirmekte, O'nun güvenilecek en güzel varlık olduğu, kendisine güvenen kimseyi koruduğu ve her şeyi gördüğü ifade edilmektedir. Vekil ayrıca on civarındaki âyette Resûlullah'a nisbet edilerek onun insanlara karşı zor kullanacak ya da insanların kötü davranışlarına kefil olacak bir karakterde yaratılmadığı anlatılmaktadır. Kırk civarındaki âyette ise "tevekkül" kelimesi geçmekte, "Kendisi için ölümün söz konusu edilemeyeceği ebedî hayat sahibine güvenip dayan" âyetinde (el-Furkân 25/58) görüldüğü gibi Allah'a tevekkül emredilmekte, peygamberlerle müminlerin tevekkül, dua ve ni-

yazları dile getirilmektedir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "vkl" md.). İbnü'l-Cevzî, Kur'an'daki vekil kelimesinin "koruyan, rab, zor kullanan, her şeyden haberdar olan" şeklinde dört mânaya geldiğini söyler (*Nüzhetü'l-a'yûn*, s. 607). Vekil ismi Tirmizî ve İbn Mâce'nin esmâ-i hüsnâ listelerinde yer almış ("Da'avât", 82; "Du'â", 10), çeşitli hadis rivayetlerinde "vekil" kavramı Allah'a nisbet edildiği gibi (Wensinck, *el-Mu'cem*, "vkl" md. [VII, 305, 306]) vekilin mânasına açıklık getiren "Hasbüne'llâhü ve ni'me'l-vekil" (Allah bize yeter, O ne güzel vekildir) âyeti (Âl-i İmrân 3/173) hadiste de geçmektedir (*Müsned*, I, 326; III, 7; Tirmizî, "Kiyâmet", 8).

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, "Rabbin sana vekil olarak yeter" meâlindeki âyetin (el-İsrâ 17/65) tefsirinde vekile "şeytanın özendirmelerinden seni koruyan, hilelerine karşı sana destek veren, sığınacak bir yer bulmanı sağlayan" veya "bütün işlerinde güvenebileceğin gerçek dost" anlamı vermiştir (*Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VIII, 320). Âlimler vekil kelimesini "kâfi, kendisine sığınan kimseyi korumada ve meşrû talebini yerine getirmede yeterli" şeklinde mânalandırmış, Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî ile Ebû Süleyman el-Hattâbî ve Abdülkâhîr el-Bağdâdî "hasbüne'llâh ..." ifadesine dayanarak bu kelimenin "kâfi, kefil" anlamını öne çıkarmıştır. Kâdî Abdülcebâr ise vekil ismini "kudret ve iradesiyle bize hükmedip varlığımızın devamını sağlayan varlık" (vekil aleynâ) diye açıklamıştır. Buna karşılık Allah'ın dünya hayatında işlerimizi gördürmek için belirlediğimiz bir vekil (vekil lenâ) durumunda bulunmasının düşünülmeceğine dikkat çekmiştir (*el-Mugni*, XXII/2, s. 216-217). Esmâ-i hüsnâyî tasavvufi açıdan ele alan Kuşeyrî'ye göre yaratılmışlardan birini vekil tayin eden kimseden bu vekil ücret ister, ayrıca tasarruflarında yanılabilir. Gönülden bağlanmak suretiyle Cenâb-ı Hakk'ı vekil kılan kişiyi O mükâfatlandırır, dileklerini yerine getirir, onu övgüyle anar, aklına gelmeyen şeyleri de lutfeder. Ancak Allah'ı vekil kılan mümin O'na ait hakları, ibadetlerini ve diğer görevlerini yerine getirmek için kendini kendi nefisine karşı Cenâb-ı Hakk'ın vekili kabul etmeli ve bu amaçla nefsiyle devamlı mücadele halinde bulunmalıdır (*et-Tahtîr*, s. 69-70). Gazzâlî, hem kula hem Allah'a nisbet edilen vekil kavramının farklı konularına değinerek kulun vekâlet görevinin sınırlı, şartlı ve gereğince yerine getirilmemiş olabileceğini, Allah'ın vekâletinin ise tam bir kemal vasfı taşıdığını belirtir.